

DESIGN

Проектування сучасних орнаментальних композицій в українському стилі з використанням принципів утворення геометричних орнаментів Закарпаття

О. С. Васильєва, М. С. Винничук, І. В. Васильєва

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна
Corresponding author. E-mail: lenawasilyeva@gmail.com

Paper received 07.02.20; Accepted for publication 20.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-03>

Анотація. У роботі представлено результати дослідження народної вишивки Закарпаття XIX-XX ст. Визначено різновиди зразків вишиваних геометричних орнаментів Закарпаття, їх особливості (структура, елементи, композиційні утворення), що притаманні етнічним групам українців Закарпаття (гуцули, бойки, лемки, долиняни). Визначено основні ромбоподібні елементи вишиваних орнаментів Закарпаття та їх типи. Проведено аналіз орнаментальних елементів та їх складових, визначено їх структуру та принципи побудови. Досліджено та визначено типи орнаментальних рядів та орнаментальних композицій в традиційному вишиваному орнаменті Закарпаття. Досліджено принципи утворення орнаментальних рядів та їх використання в багаторівневих орнаментальних композиціях. Досліджено та визначено основні типи утворення сучасних орнаментальних композицій – класичні, що створені з використанням базових орнаментальних побудов, та ускладненні з використанням таких прийомів як зміщення, симетрія, асиметрія тощо на базі класичної побудови. Проведено аналіз текстильної продукції сучасного ринку України та визначено основні групи композицій з використанням традиційних українських орнаментів в сучасній текстильній продукції. Визначено основні принципи побудови сучасних орнаментальних композицій з використанням як орнаментальних елементів так і орнаментальних рядів. Запропоновано рекомендації використання орнаментів, при розробці сучасних текстильних та швейних виробів в українському стилі. Дані дослідження можна використовувати при проектуванні нових сучасних орнаментальних рішень у розробках, що можуть бути використанні у різних напрямках дизайн-діяльності (текстиль, друк, вишивка тощо).

Ключові слова: орнаменти Закарпаття, вишивка, типи орнаментів, дизайн.

Вступ. Пошук нових цікавих дизайнерських рішень у сучасній моді все частіше звертає увагу дизайнерів на народне мистецтво, а особливо, на традиційні текстильні вироби та їх оздоблення. Найстародавніші пам'ятки українських виробів з текстилю представляють собою зразки художнього оформлення виробу вишивкою, яка має в основі геометричний мотив. Розвиток дизайну неможливий без використання досвіду народних традицій та знань. Розуміння особливостей орнаментики, структури народних орнаментальних композицій, їх розташування в композиції виробу дуже важливе при проектуванні різноманітних виробів в українському народному стилі. Дослідження художніх особливостей орнаменту, його композиційної побудови в текстильних виробках автентичних пам'яток Закарпаття кінця XIX – початку XX ст. слугують основою для розробки гармонійних, репрезентованих сучасних виробів у народному стилі різного призначення. Дане дослідження дає змогу визначити способи організації структур традиційних орнаментів, їх сучасні інтерпретації та особливості використання.

Аналіз останніх досліджень Науковці протягом багатьох років працюють над дослідженням народних орнаментів. Народна спадщина майстринь України, що виготовляти побутовий текстиль та одяг, залишила багатий матеріал для наукових досліджень та творчих пошуків. Вагомий внесок у теорію знань української народної вишивки внесли такі науковці як: Т. В. Кара-Васильєва [1], Р. І. Пилип [2,3], В. В. Коцан [4], І. Свйонтек [5] та інші. Авторами в роботах визначено: типові ознаки орнаменту Закарпаття [1-3], художні особливості, колірну гаму, композиційні рішення

орнаменту етнічних груп Закарпаття [1-7]. Однак, існуючі на сьогодні результати досліджень потребують постійного оновлення та розвитку.

Метою дослідження є визначення видів, структурно-композиційних особливостей, способів утворення орнаментальних елементів та орнаментальних рядів, що притаманні саме орнаменту Закарпаття кінця XIX – початку XX ст. Необхідно дослідити та визначити основні види утворення сучасних орнаментальних рядів. Це дозволить дизайнерам надавати речам нового індивідуального змісту, дасть можливість для створення нового вигляду загальнозживаних речей.

Матеріали та методи. У дослідженні застосовано методи теоретичного аналізу, синтезу, абстрагування й узагальнення, порівняльно-історичний та порівняльно-типологічний методи.

Результати та їх обговорення. Розвиток сучасної моди неможливий без використання спадщини багатих народних традицій, які передавались із покоління в покоління. Розуміння народних орнаментальних композицій, елементів орнаменту, їх утворення, структуру та композиції виробу дуже важливе при дизайні різноманітних виробів в народному стилі. Дослідження художніх особливостей орнаменту Закарпаття кінця XIX – початку XX ст., його композиційної побудови у виробках інтер'єрного призначення та одягу, дає змогу у подальшому, на основі отриманих знань, розробляти дизайн сучасних загальнозживаних речей, зберігаючи етнічні особливості та національний колорит.

Закарпаття традиційно визначається за чотирма етнічними групами українців: гуцули, бойки, лемки,

долиняни. Для *гуцулів* Закарпаття характерне розмаїття вишивальних технік, геометричні орнаменти (S-подібні фігури, хрести, різноманітні ромби, зубці, роги, меандри тощо) і антропоморфні зображення людини. Геометричні фігури в орнаменті гуцулів поєднувались в горизонтальні чи вертикальні стрічки, а орнамент був складним, ритмічним (рис. 1а). За кольоровим рішенням дані орнаменти були багатокольорові [1-5].

Бойківський орнамент – геометричний, утворений із простих скошених на бік, ламаних та зубчастих ліній. Це стрічковий орнамент, що утворювався через поєднування зубців, зигзагів, спіралей, плетінок, меандрів. Найголовнішим елементом орнаменту залишався ромб та квадрат (рис. 1б). Вишивки бойків у першій половині XIX ст. були однобарвний. В середині XIX ст. в орнамент проникає чорний колір, а вже

в кінці XIX ст. орнамент урізноманітнівся синіми та червоними кольорами.

Лемківська вишивка схожа з бойківською, але має свої риси та художні особливості в орнаментах, а саме: геометризовані орнаментальні мотиви. Орнамент у лемків складається з ламаних, прямих, одинарних або здвоєних зубчастих стрічок. Найчастіше використовувалися були хрестики, трикутники, ромби, кривульки, розетки, які компонувались у смуги (рис. 1в). З XX ст. у лемків поширення набирає квітково-рослинний орнамент. Лемки в XIX ст. в вишивках використовували білі нитки, потім почали додавати чорний колір. Багатобарвним орнамент у лемків став наприкінці XIX ст. [2].

Вишивки долинян Закарпаття різнобарвні, в них немає домінуючого кольору. Вишивані орнаменти вміщували в собі геометричні (рис. 1г), стилізовані рослинні мотиви та реалістичні рослинні. Активно використовувався в різних варіантах ромб, хрест, пелюсткові квіти «косиці». В композиції вишивки прослідковуються різні варіанти: доцентрово-замкнуті, сітчасті, трирядні фризіві, стрічкові, комбіновані [3].

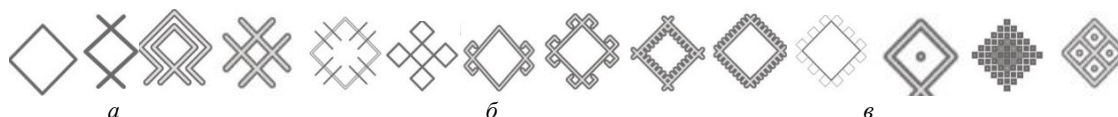

Рис. 2. Орнаментальні елементи Закарпаття (ромби): а – прості ромби; б – з додатковими елементами; в – заповнені

В цілому орнаментальні мотиви Закарпатського орнаменту кінця XIX – початку XX ст. представляють характерну різноманітність геометричних та рослинних візерунків, багатство кольорових поєднань, здебільшого червоного з жовтим, зеленим та синіми, причому чорний та синій кольори домінують. Найбільш поширені елементи в орнаментах Закарпаття – «кривулька» та «ромб». Орнамент Закарпаття – ромбовидний. Маковський С. зазначав у своїй праці [7], що в орнаментах (особливо Гуцулів Закарпаття) важко зразу зрозуміти, що в композиції закладено ромб, потрібно уважно роздивитися орнаментальні мотиви вишивки. Проведені дослідження підтвердили цей факт та дозволили виокремити типи ромбу в орнаментах Закарпаття: прості ромбоподібні елементи, що мають структуру окреслену чіткими лініям (рис. 2а); ромбоподібні елементи, що мають розміщені по краях або контурах додаткові елементи (крапки, лінії, ромби) (рис. 2б); заповнені ромбоподібні елементи.

Дослідження та аналіз геометричних вишиваних орнаментальних композицій Закарпаття та їх елементів показало, що вишивані композиції та їх утворення можна розглядати на чотирьох рівнях. Перший рівень – складові частки орнаментального елемента; другий рівень орнаментальний елемент; третій рівень – орна-

ментальний ряд; четвертий рівень – багаторівневий орнаментальний ряд. Аналіз орнаментальних елементів вишивки Закарпаття показав, що основна їх особливість – це схема, де закладений зигзаг та ромб (чотирикутники). Якщо розглядати елементи орнаменту з точки зору структури, то на рівні організації елементів орнаменту визначено, що основними (рис. 3) є три складові: лінія, кут та крапка. Одночасно складові елементи можуть використовуватися у модифікаціях, ускладнюючи елемент, що притаманно для орнаментів Закарпаття.

Для традиційного закарпатського орнаменту не існує простих елементів, вони достатньо складні. Під час організації найпростіших елементів між собою, утворюється елемент, який слугує в орнаментному ряді модулем, що утворює композиційну одиницю, яка в свою чергу може складатись в ще більш складні структури-модулі. При утворенні модуля, елементи між собою діляться на головні та підлеглі. Утворення орнаментальних елементів на другому рівні може відбуватися у декілька способів: прості (прості геометричні форми, що утворені з складових елементів), складання, нашарування та зміщення. Приклад утворення орнаментального елемента представлено на рисунку 4.

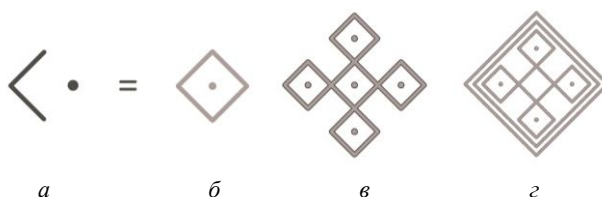

Рис. 4. Схема утворення елемента: а – частки елемента; б – просте утворення елемента; в – утворення елемента складанням; г – утворення елемента нашаруванням

Відомо, що будова орнаментальної вишивальної композиції Закарпаття може мати складну багаторів-

неву структуру яка може бути утворена, як з однакових орнаментальних рядів, так й з декількох різнома-

нітних стрічкових композицій. Орнаментальний ряд – це чергування елементів у певному ритмі. Проведені дослідження орнаментів Закарпаття показали, що ритм в орнаментальному ряді може бути, як метричний, так і ритмічний. Утворення стрічкового орнаментального ряду в геометричному закарпатському орнаменті відбувається за наступними схемами:

- повторення однакових елементів, які зв'язуються між собою;
- організація двох видів елементів, які мають певне чергування між собою;
- організація орнаментального ряду, де є лінійний образ із центровим елементом та симетрично розташовані прилеглі елементи.

Щодо організації композиційної структури **стрічкової композиції**, у закарпатському орнаменті існують декілька видів (рис. 5): однорядна, дворядна, трирядна, сітчаста (багаторядна).

Однорядна – лінійна композиція, де елементи чергуються у вертикальному або горизонтальному положенні, в залежності від організації утворення орнаментального ряду.

Дворядна орнаментальна композиція – це композиція, де є дві лінійні орнаментальних композиційних рядів які можуть бути розташовані, як симетрично, так і не симетрично. При несиметричному розташу-

ванні одна лінія буде головною, а інша підлеглою за рахунок розміру або кольору.

Трирядна фризова композиція – це об'єднанні стрічкові композиції, де середня композиція є головною, а нижня та верхня стрічкові композиції – підлеглі. Підлеглі композиції можуть мати дзеркальне відображення один одного, або можуть бути різні. Якщо в трирядній фризівій композиції верхній та нижній ряд однакові, то вони мають однакові вісі, елементи організовані й побудовані на основах симетрії. Головна стрічкова композиція розташована до підлеглих композицій не по спільним осям, та її орнаментальний ряд складається із симетрично організованих елементів.

Для розробки сучасних орнаментальних стрічкових композицій сьогодні використовують одні й ті самі принципи побудови орнаменту. Композицію сучасних орнаментів можна розділити на два типи, де для першого типу характерні класичні прийоми організації елементів, використання базових орнаментальних побудов: стрічкова, розеткова та рапортна композиція, у якій використовують класичні базові сітки. Для другого типу характерні складні композиції, де за основу беруться основні методи побудови орнаменту, що ускладнюються різними способами (зміщення, симетрія, асиметрія).

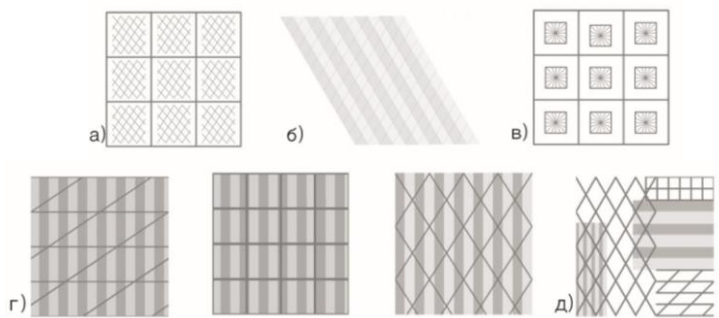

Рис. 6. Утворення складних композицій на основі базових сіток:

а – в основі лежить квадратна сітка, б – «аридорій» діагональні смуги, де поверх розташована ромбовидна сітка; в – вертикальні смуги, на яких можуть розташовуватись елементи, що утворюють ромбовидну, трапецієвидну або квадратну сітку; г – основа квадратна сітка, в якій розташована розеткова композиція; д – поєднання декількох базових сіток, де утворюється абстрактна композиція, в якій кожна частина може бути головною

Розглядаючи другу групу орнаментальних композицій можна сказати, що для неї характерним є вільна композиція. Вільна композиція в сучасному орнаменті – це довільне розташування елементів на формальній, явно не вираженій базовій сітці, або в якій сітка навіть не простежується на перший погляд. Треба відзначити

і складні комбінації базових сіток які мають певні варіанти схем. В таких варіантах застосовуються декілька базових побудов, де одна є головною, а інша – другорядною. На рисунку 6 наведено приклад утворення сучасних складних орнаментів на основі базової сітки.

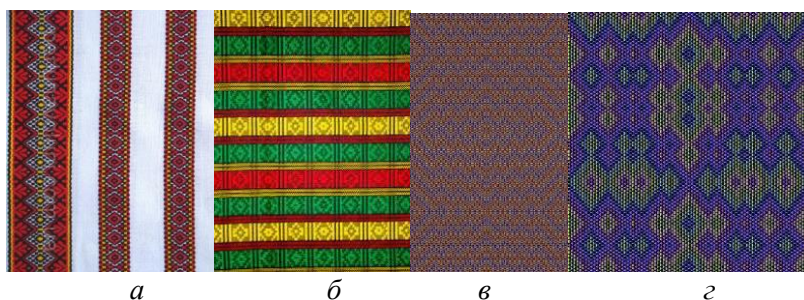

Рис. 7. Зразки сучасних орнаментальних композицій в народному стилі: а – пряме запозичення автентичних зразків; б – використання традиційних елементів в дизайні текстилю; в, г – побудовані на сучасному звучанні композиції, де вихідні народні орнаментальні елементи виступають як художні мотиви

Аналіз зразків сучасних орнаментальних композицій в народному стилі які використовуються в сучасному текстилі, представленому на ринку України, показав, що дані зразки умовно можна розділити на три групи: 1) пряме запозичення або імітація автентичних зразків (рис. 7, а); 2) використання традиційних елементів, де можливо змінення структури та кольору орнаментальних рядів, але орнамент пізнаваний та зберігає національні автентичні риси (рис.7, б); 3) побудовані на сучасному звучанні композиції, де вихідні народні орнаментальні елементи виступають як художні мотиви (рис.7в,г).

Висновки. Було проведено аналіз орнаментів Закарпаття кінця XIX – початку XX ст. В результаті проведених досліджень виокремлено загальні відмінності орнаментів вишивки Закарпаття, її основні елементи та орнаментальні структури. Визначено особливості утворення елементів орнаментального ряду Закарпатської народної вишивки, принципи будови рядів та утворення орнаментальних композицій.

Аналіз сучасних принципів побудови орнаментів та орнаментальних структур показав, що композицію сучасних орнаментів, можна розділити на дві групи: класичні та вільні. Дослідження зразків сучасних орнаментальних композицій в народному стилі, які використовуються в сучасному текстилі представленому на ринку України показав, що дані зразки умовно можна розділити на три великі групи: 1) пряме запозичення або імітація автентичних зразків; 2) використання традиційних елементів, де можливо змінення структури та кольору орнаментальних рядів, але орнамент пізнаваний та зберігає національні автентичні риси; 3) побудовані на сучасному звучанні композиції, де вихідний історичний аналог виступає як художній мотив.

Як показали дослідження, при розробці сучасних зразків орнаментів в закарпатському стилі, можна використовувати як традиційні орнаменти та і їх складові елементи, орнаментальні ряди в сучасній обробці для отримання оригінальних рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кара-Васильєва Т.В. Українська вишивка. К.: Мистецтво, 1993. 263 с.
2. Пилип Р. І. Композиція традиційної вишивки Закарпаття кінця XIX – першої половини XX ст. Вісник Львівської національної академії мистецтв. Спецвипуск «Ерделівські читання». Л.: Гражда, 2008. 154-166с.
3. Пилип Р. Художня вишивка українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст. Ужгород. друкарня ПП «Повч Р. М.», 2012. 466с.
4. Коцан, В. В. Традиційний народний одяг як прояв ідентичності етнографічних груп українців Закарпаття (XIX -
- першої половини XX ст.) автореферат... канд. історичних наук, спец.: 07.00.05 - етнологія / Коцан В. В. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича; Ін-т народознавства, 2013. – 20 с
5. Свйонтек І. Гуцульські вишивки Карпат *Мистецтво геометричного орнаменту і колориту. Книга 4.* Л.: Априорі, 2015. 264 с
6. Шандро М. Гуцульські вишивки Ч.: Видавничий дім «Букрек», 2005. 104 с.
7. Маковский С. К. Народное искусство Подкарпатской Руси. Прага, 1925. 153 с.

REFERENCES

1. Kara-Vasylijeva T.V. Ukrainian embroidery. K.: Mystetstvo, 1993. 263 p.
2. Pylyp R. I. Composition of traditional Zakarpattya embroidery at the end of XIX - first half of XX century. Bulletin of Lviv National Academy of Arts. Special Issue "Erdelivski reading". L.: Hrazhda, 2008. 154-166 p.
3. Pylyp R. I. Embroidery of Ukrainians Zakarpattya XIX - first half of XX century. Uzhhorod. printing "Povch RM", 2012. 466p.
4. Kotsan V. V. Traditional folk clothes as an expression of identity ethnic groups Ukrainian Zakarpattya (XIX - early
- XX centuries): abstract... Cand. of Historical Sciences, special.: 07.00.05 - ethnology / Kotsan VV - Lviv: Institute of Ukrainian Studies. I. Krypiakevych; Institute of Natural Sciences, 2013. - 20 p
5. Sviontek I. Carpathian Hutsul embroidery art geometric ornamentation and color. Book 4. L.: Apriori, 2015. 264 p
6. Shandro M. Hutsul Embroidery Ch.: Bukrek Publishing House, 2005. 104 p.
7. Makovskyi S. K. Folk art of Carpathian Ruthenia. Prague, 1925. 153 p

Design of modern ornamental compositions in Ukrainian style using the principles of geometric ornaments formation in Zakarpattya

O. S. Vasylijeva, M. S. Vynnychuk, I. V. Vasylijeva

Abstract. At the article of the study of folk embroidery of Zakarpattya XIX-XX centuries are presented in the work. The varieties of patterns embroidered geometric ornaments of Transcarpathia, their peculiarities (structure, elements, composite formations) are characteristic of ethnic groups of Ukrainians of Zakarpattya are determined. The basic elements of the embroidered ornaments of Zakarpattya and their types are identified. The analysis of the ornamental elements and their components is carried out, their structure and principles of construction are determined. Types of ornamental rows and ornamental compositions in the traditional embroidered ornament of Zakarpattya are determined. The principles of the formation of ornamental rows and their use in multilevel ornamental compositions are investigated. The basic types of modern ornamental composition formation - classical, created using basic ornamental constructions and complications using such techniques as displacement, symmetry, asymmetry, etc. based on classical construction, are investigated and determined. The analysis of textile products of the modern market of Ukraine is carried out and the main groups of the composition are identified using traditional Ukrainian ornaments in modern textile products. The basic principles of construction of modern ornamental compositions using both ornamental elements and ornamental rows are determined. Recommendations for the use of ornaments in the development of modern textile and garments in the Ukrainian style are offered. These studies can be used in the design of new contemporary ornamental design solutions that can be used in various areas of design (textiles, printing, embroidery, etc.).

Keywords: ornaments Zakarpattya, embroidery, types of ornaments, design.